

UDK 37.014.3(438)

ZAGADNIENIE WYCHOWANIA PAŃSTWOWEGO W ODNIESIENIU DO MNIEJSZOŚCI UKRAIŃSKIEJ W POLSCE W REFORMACH OŚWIATOWYCH OKRESU MIĘDZYWOJENNEGO (1924-1939)

Michał Stolarczyk, Katarzyna Szymczyk
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
Filia w Piotrkowie Trybunalskim
Polska

Streszczenie. W artykule analizuje dokumenty edukacyjne i prawne odnoszące się do systemu edukacji publicznej i zaspokojenia potrzeb ukraińskiej mniejszości narodowej. Ideowe założenia przedstawione przez autora pokazują złożoność sytuacji w edukacji w realiach funkcjonowania społeczeństwa wieloetnicznego i multykulturowego w Polsce w okresie międzywojennym. W tym okresie został zatwierdzony przez nową ideologię edukacji publicznej na temat podziałów społecznych, etnicznych i politycznych, dała nadzieję na znalezienie porozumienia wśród wszystkich obywateli II Rzeczypospolitej, ale w praktyce problem ten był trudny do rozwiązania.

Według autorów, wartość w okresie międzywojennym jest historyczne rozumienie edukacji patriotycznej i mogą być przydatne do budowy nowoczesnego społeczeństwa europejskiego. Zwłaszcza w czasach, gdy Europa dla nowoczesnej edukacji patriotycznej jest fundamentem tożsamości narodowej społeczeństwa i kultury społecznej.

Słowa kluczowe: Polska polityka oświatowa; mniejszości narodowe; Mniejszość Ukraińska; edukacja patriotyczna.

ПИТАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНСЬКОЇ МЕНШИНИ В ПОЛЬЩІ В УМОВАХ ОСВІТНІХ РЕФОРМ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ (1924-1939)

Michał Stolarczyk, Katarzyna Szymczyk
Інститут педагогічних наук
Університет Яна Коханевського в Кельце
Філія у Пьотркові Трибунальским

Анотація. У статті проаналізовано освітні та правові документи, що стосуються державної системи освіти та враховують потреби української національної меншини. Ідеологічні припущення, представлені автором, демонструють складність ситуації в системі освіти в реаліях функціонування багатонаціонального і мультикультурного суспільства Польщі в міжвоєнний період. У цей період було затверджено нову ідеологію державної освіти щодо соціальних, національних і політичних підрозділів, це дало надію знайти згоду між усіма громадянами Другої Польської Республіки, але на практиці це завдання було складно вирішити.

На думку авторів, цінність міжвоєнного періоду полягає в історичному осмисленні патріотичного виховання і може бути корисним для побудови сучасного

M. STOLARCZYK, K. SZYMCZYK

Zagadnienie wychowania państwowego w odniesieniu do Mniejszości Ukraińskiej w Polsce w reformach oświatowych okresu międzywojennego (1924-1939)

європейського суспільства. Особливо в наш час, коли для сучасної Європи патріотичне виховання становить основу національної самосвідомості суспільства і соціальної культури.

Ключові слова: Польща; політика в галузі освіти; Українська меншина; патріотичне виховання.

THE STATE EDUCATION ISSUE IN RELATION TO THE UKRAINIAN MINORITY IN POLAND IN EDUCATIONAL REFORMS OF THE INTERWAR PERIOD (1924-1939)

Michał Stolarczyk, Katarzyna Szymczyk
the Institute of Pedagogical Sciences,
The Jan Kochanowski University,
the Affiliate in Piotrków Trybunalski,
Poland

Abstract. The notion of the state education appeared in Poland after 1926 and became the symbol of the educational ideology of the Sanation camp, associated with the personality of Józef Piłsudski. The need for the state education was widely appreciated because the idea of the identification of citizens with their state did not function so far in consciousness of several generations of Poles.

In the Second Republic national problems were very complicated. There are various estimates of the national structure of pre-war Poland. The data from the statistical yearbook for the year 1931 are considered to be the most reliable, however, we should bear in mind that the number of minority representatives may in fact be somewhat higher. According to the data, only 69% of citizens were of Polish nationality. The most numerous minority, which we are interested in as a subject matter, were Ukrainians – 14%. Such large social differentiation was exerted on the internal policy adopted by the authorities, aimed at mitigating internal divisions on both the national, political and social levels. Hence, the ultimate aim was to create a state of class harmony and transnational character where all the citizens were supposed to work for the good of their homeland as the state interest was to be an individual priority in each individual's activity. The idea of the state education also became a cornerstone of national minorities' policy and set the direction of educational reforms of that time.

This text, as included in the title, shows the education system and legal regulations concerning state education with reference to the Ukrainian minority. It contains legal provisions concerning the functioning of national minorities in Poland starting with the treaty of protection of minorities from 1919 to the Treaty of Riga and the provisions of 1921 and 1935 constitutions. However, the main focus of the author was to discuss provisions presenting solutions to the problem of national minorities in respect with contemporary education system. We have already found such a solution in the so-called "Grabski Law" (Prawo Grabskiego) of 1924, reflecting the educational policy towards ethnic minorities predominantly inhabiting Eastern Borderlands. However, the greatest attention has been devoted to the guidelines contained in the legal act of March 11 1932, known as Jędrzejewicz Law (Ustawa Jędrzejewicza), in which new directives, curricula and textbooks were elaborated. The reforms of private schools, most often established by Ukrainian cultural and educational organizations (e.g. *Proswita and Ridna Szkoła*) have also been taken into account. The ideological assumptions presented by the author demonstrate the

complexity of the situation of the system of education functioning in the realities of multinational and multicultural mosaic of Poland during the interwar period. The adopted ideology of state education on social, national and political divisions was justified, above all it gave hope of finding a level of agreement for all citizens of the Second Polish Republic, but in practice such differences proved to be a difficult problem to solve.

The historical reflection on the patriotic education in the interwar period can be helpful in better understanding the affairs of today and foster the growth of historical culture of the society. Especially nowadays, when it is necessary for modern Europe to form the basis of national consciousness of societies and social culture. This is extremely important because of the new challenges of civilization, in which, as a result of the integration process of European countries, we must reconcile our cultural heritage with European universalism. Under new conditions the content of civic education should be tailored to the needs of individual states and united Europe. For that, there is a need for a deep reflection on a civic education and the protection of national values, especially in culturally diverse societies.

Key words: Poland; educational policy; Ukrainian minority; patriotic education.

WPROWADZENIE

Polska okresu międzywojnia (1918-1939) tworzyła bogatą mozaikę wielokulturową i wielonarodowościową, blisko 40% spośród ogółu obywateli stanowiły mniejszości narodowe i wyznaniowe [3]. Szczególnie zróżnicowane etnicznie i wyznaniowo były tereny przygraniczne, głównie ziemie północno-wschodniej Polski. Najliczniejszą mniejszość stanowili Ukraińcy – 14%. Tak duży odsetek ludności niepolskiej rzutował na przyjmowaną przez ówczesne władze politykę wewnętrzną, nie zawsze zmierzającą do złagodzenia podziałów na płaszczyźnie narodowościowej [4]. Po odzyskaniu niepodległości częścią przyjętej strategii rozwojowej państwa polskiego było dążenie do ujednoczenia systemu edukacyjnego i zaprowadzenia efektywnej polityki oświatowej, również wobec mniejszości narodowych. Przyjęte w tym względzie rozwiązania przez cały okres międzywojenny były podyktowane aktualnie dominującą ideologią polityczną. Na przestrzeni dwóch dziesięcioleci kształt wychowania w jego teoretycznym i praktycznym wymiarze zależał najpierw od ideologii rządzącego obozu narodowej demokracji, forsującego tzw. ideał wychowania narodowego, a następnie, związanego z postacią Józefa Piłsudskiego, obozu sanacyjnego, realizującego tzw. wychowanie państwowe. To ostatnie po przewrocie majowym w 1926 r. wywierało największy wpływ na kształtowanie się idei pedagogicznych w II Rzeczypospolitej. Ostatecznym celem środowiska sanacyjnego było stworzenie państwa o ponadklasowym i ponadnarodowym charakterze, gdzie wszyscy obywatele mieli pracować dla dobra wspólnego, a interes państwa miał być jednocześnie indywidualnym priorytetem w działalności każdej jednostki. Co jawiło się procesem niezwykle trudnym i skomplikowanym. Koncepcja ta w

swych założeniach próbowała również określić miejsce mniejszości narodowych w procesie wychowawczym.

POLITYKA OŚWIATOWA WOBEC MNIEJSZOŚCI NARODOWYCH W II RZECZYPOSPOLITEJ

Poszanowanie wolności i swobody w funkcjonowaniu mniejszości narodowych w Polsce gwarantowały ustawy międzynarodowe [2, 11, 17, 18], m.in. traktat wersalski oraz *Traktat o ochronie mniejszości* z 28 czerwca 1919 r., który regulował kwestie związane z ochroną życia i wolności, tolerancji religijnej oraz te związane ze szkolnictwem. Dokument zapewniał możliwość używania własnego języka w życiu prywatnym i publicznym. Szereg z tych praw inkorporowano do konstytucji marcowej z 1921 roku. W myśl zapisów dawała ona prawo do zrzeszania się, umożliwiając obywatelom polskim należącym do mniejszości narodowych lub wyznaniowych tworzenie zakładów dobroczynnych, religijnych, społecznych oraz szkół i innych zakładów wychowawczych z możliwością używania w nich swobodnie własnej mowy i praktyk religijnych, pod warunkiem, że nie były one sprzeczne z porządkiem publicznym i nie ograniczały wypełniania obowiązków wobec państwa. Uważano bowiem, że po odzyskaniu wolności czynnikiem integrującym wszystkich obywateli bez względu na wiarę, język i kulturę powinno stać się państwo, które w sytuacji zagrożenia zewnętrznego musi mieć możliwość dysponowania całym potencjałem swoich obywateli, w tym także mniejszości. Stąd strategią państwa polskiego w ramach prowadzonej polityki wewnętrznej i oświatowej, było podejmowanie działań, które miały pozyskać ludność „niepolską” i skłonić ją do pracy na rzecz dobra wspólnego. Zamysł ten najlepiej oddają słowa ówczesnego ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWRiOP) Kazimierza Świtalskiego: (...)nie możemy i nie chcemy wymagać od szkół i innych instytucji wychowawczych w Polsce, aby Niemców lub Ukraińców wychowywać na Polaków, albo ewangelików lub prawosławnych, ale mamy prawo i obowiązek żądać zupełnie kategorycznie, aby wszystkie formy i wszystkie czynniki wychowania publicznego na obszarze naszego państwa działające, w zgodnym trudzie pracowały nad złożeniem w sercach diatwy i młodzieży mocnej podwaliny pod rozkwit i potęgę Rzeczypospolitej. Pod groźbą utraty niepodległości państwa wychowanie publiczne w Polsce musi być tak prowadzone, ażeby każdy Polak [...] był przede wszystkim państwowcem. Osiągnięcie trwałego mocarstwowego stanowiska Polski wymaga, aby każdy

urodzony i żyjący w Polsce Żyd, Niemiec, Ukrainiec, zanim zostanie świadomym pracownikiem na polu kultury swojego ściślejszego społeczeństwa, czuł i rozumiał, że ma być przede wszystkim dobrym obywatelem Najjaśniejszej Rzeczypospolitej [1, 26]. Tak rozumianą i przyjętą ideę polonizacyjną wobec licznych mniejszości narodowych zamierzano realizować przede wszystkim za pomocą szkoły. Przy czym najbardziej przemyślaną politykę oświatową prowadzono szczególnie wobec mniejszości na terenach wschodnich, w tym ukraińskiej. Asymilacyjną politykę państwa polskiego mniejszość ta odczuła już wcześniej w roku szkolnym 1921/22 po opanowaniu Galicji Wschodniej przez władze polskie, wówczas to zmniejszono liczbę szkół powszechnych z ukraińskim językiem nauczania. Zlikwidowano także wykłady uniwersyteckie prowadzone w języku ukraińskim, co bezpośrednio przyczyniło się do powstania tajnego uniwersytetu ukraińskiego. Decyzja komisarza Ziem Wschodnich z dnia 18 listopada 1918 roku oraz szereg późniejszych postanowień kuratorskich ograniczały administracyjnie działalność i rozwój szkolnictwa ukraińskiego, a oświatowa polityka kadrowa polegała najczęściej na przenoszeniu nauczycieli ukraińskich do miejscowości etnicznie polskich i zastępowaniu ich etatów polskimi nauczycielami, którzy nie znali języka ukraińskiego. Przed rokiem 1918 na terenie Galicji Wschodniej było 1 590 szkół powszechnych z polskim językiem nauczania i blisko tysiąc więcej z ukraińskim (2 420). We Lwowie, Kołomyi, Przemyślu, Tarnopolu, Stanisławowie funkcjonowały gimnazja państwowe z ukraińskim językiem nauczania. Dodatkowo działało 7 gimnazjów prywatnych i 3 gimnazja dwujęzyczne w Jaworowie, Rohatynie i Turce. Istniały jeszcze 4 państwowe dwujęzyczne seminaria nauczycielskie (Lwów, Przemyśl, Stanisławów, Tarnopol) oraz w 4 prywatne seminaria – we Lwowie, Kołomyi, Jaworowie i Stanisławowie [5, 10, 17, 22, 31,].

REFORMY OŚWIATOWE

W ODNIESIENIU DO MNIEJSZOŚCI UKRAIŃSKIEJ W POLSCE

Przez cały okres międzywojenny zagadnienia dotyczące organizacji szkolnictwa normowane były przez różne akty prawne, przy czym niektóre obowiązywały na terenie całego kraju, inne na poszczególnych terytoriach.

„USTAWA GRABSKIEGO”

Odzwierciedleniem polityki oświatowej wobec mniejszości narodowych zamieszkujących Kresy Wschodnie była ustawa z dnia 31 lipca 1924 roku, zwana od jej twórcy „ustawą Grabskiego”. W której czytamy w art. 1, że (...)ustrój

szkolny jest jeden dla całego Państwa. Ustawodawstwo o szkołach wszelkiego typu należy do Sejmu i Senatu, z wyjątkiem spraw przekazanych ustawami państwowymi kompetencji samorządów [6]. Jednocześnie w myśl zasady, że suwerenem państwa polskiego jest naród polski, a nie ogół zamieszkującej je ludności, regulowała ona osobno sprawy nauczania w szkołach państwowych na terenie województw: lwowskiego, stanisławowskiego, tarnopolskiego, wołyńskiego, poleskiego, nowogródzkiego, wileńskiego oraz powiatów grodzieńskiego i wołkowyskiego oraz białostockiego. Według założeń integrujących szkoły na tych obszarach uczyniono utrakwistycznymi, czyli wspólnymi – dwujęzycznymi. Z założenia miały to być placówki wychowujące na dobrych obywateli uczniów narodowości polskiej i niepolskiej we wzajemnym szacunku wobec siebie.

W myśl litery prawa w gminach zamieszkiwanych przynajmniej w 25 procentach przez ludność niepolską nauka odbywać się miała w dwu językach. Macierzysty mniejszości wprowadzano do szkoły powszechnej na wniosek rodziców co najmniej 40 dzieci w danym obwodzie szkolnym, natomiast gdy w takiej szkole tylko 20 opiekunów wnioskowało o język polski, wówczas szkoła stawała się dwujęzyczna. Nauczanie wyłącznie w języku mniejszości mogło się odbywać tylko w sytuacji, gdy zażądałoby tego 40 rodziców, a jednocześnie nie znalazłaby się grupa 20 domagających się języka państwowego. Taki warunek w praktyce trudno było spełnić. Dwujęzyczność oznaczała, że niektóre przedmioty prowadzono w języku ojczystym uczniów (ukraińskim), a pozostałe w polskim (koniecznie lekcje polskiego, historii Polski, nauki o Polsce współczesnej i to we wszystkich typach szkół). Procedura utworzenia szkoły średniej dwujęzycznej wymagała złożenia wniosku przez 150 osób. Dodatkowo istniejące oddzielnie szkoły z polskim i „obcym” językiem nauczania miały być w miarę możliwości łączone. W praktyce ustawa była uważana za narzędzie asymilacji społeczności niepolskiej, głównie słowiańskiej, i zakładała likwidację szkolnictwa mniejszościowego. W konsekwencji utrakwizacja przyczyniła się do ograniczenia roli szkolnictwa ukraińskiego, przekształconego na dwujęzyczne, w którym dominowali polscy nauczyciele.

Okres międzywojenny otwierała liczba 2 420 szkół powszechnych z nauczaniem języka ukraińskiego funkcjonujących tylko na terenie Galicji Wschodniej. W roku szkolnym 1929/1930 łącznie było już ich tylko 790, a do końca II Rzeczypospolitej pozostało jedynie 461 placówek. Z konieczności wzrastała liczba tych dwujęzycznych – utrakwizacyjnych: z 2 336 w roku

1929/1930 do 3 064 w 1937/1938. „Ustawa Grabskiego”, która bezpośrednio przyczyniła się do osłabienia oświaty ukraińskiej, pomimo sprzeciwów posłów stronnictw ludowych „Wyzwolenie” i „Jedność Ludowa”, zachowała moc do 1939 r. [6, 32]. Co ciekawe, nawet po II wojnie światowej została ona uchylona dopiero w 1956 r.

**Liczba szkół ukraińskich i utrakwizacyjnych
w latach szkolnych 1929/1930 – 1937/1938**

Szkolnictwo powszechne								
Język nauczania	1929/1930		1934/1935		1936/1937		1937/1938	
	ogółem	prywatne	ogółem	prywatne	ogółem	prywatne	ogółem	prywatne
ukraiński	790	33	–	–	496	41	461	41
polski i ukraiński	2 336	1	–	–	2 710	1	3 064	4
Szkolnictwo średnie ogólnokształcące								
Język nauczania	1929/1930		1934/1935		1936/1937		1937/1938	
	ogółem	prywatne	ogółem	prywatne	ogółem	prywatne	ogółem	prywatne
ukraiński	20	–	26	–	23	19	24	19
polski i ukraiński	1	–	2	–	3	–	2	–

– brak danych

Źródło: [16,25].

Należy również wspomnieć o odrębnej sytuacji ludności ukraińskiej zamieszkującej województwo lubelskie, której nie objęła ustawa utrakwizacyjna. Oznaczało to, że na tym terenie nie mogły powstawać szkoły państwowe, w których można było nauczać języka ukraińskiego. Pomimo składania licznych podań o utworzenie własnych placówek oświatowych przez rodziców i nauczycieli pochodzenia ukraińskiego starania te przez całe dwudziestolecie międzywojenne nie przyniosły oczekiwanych rezultatów. Na bazie dotychczasowych szkół ukraińskich organizowano placówki polskie, co ostatecznie doprowadziło z biegiem lat do upadku szkolnictwa ukraińskiego. W

roku szkolnym 1932/1933 nie istniała już na tych terenach żadna tego typu placówka. Taki stan utrzymywał się do końca II Rzeczypospolitej, mimo że liczba uczniów wykazujących chęć uczenia się w placówkach z językiem ukraińskim była dość wysoka, w 1934 r. w niektórych powiatach Lubelszczyzny, zwłaszcza w hrubieszowskim, tomaszowskim i włodawskim, liczba uczniów wyznania prawosławnego wynosiła ponad 30% ogółu uczniów szkół powszechnych[15]. Naturalnie w takich warunkach Ukraińcy domagali się prawa do organizowania własnego szkolnictwa. Pozbawienie ich tej możliwości wzbudzało sprzeciw i wywoływało wrogie nastawienie do ludności polskiej, a zwłaszcza do polskich szkół, które traktowano jako zło konieczne i nijak się miało do koncepcji nowej, wspólnej szkoły opartej na idei wychowania państwowego.

REFORMA SZKOLNA Z DNIA 11 MARCA 1932 ROKUA WYCHOWANIE PAŃSTWOWE MNIEJSZOŚCI UKRAIŃSKIEJ W POLSCE

Idea wychowania państwowego, która wyznaczyła kierunek przyjętym w 1932 r. rozwiązaniom oświatowym, stała się podstawą wychowawczą również w przypadku mniejszości narodowych. Jej pomysłodawca, ówczesny minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Janusz Jędrzejewicz, głosił hasła ujednolicenia polskiego szkolnictwa i uzdrowienia stosunków wewnętrznych (tzw. sanacji) oraz postulat wzmocnienia roli państwa poprzez praktykę edukacyjną. *Przez szkołę należy zmieniać nasz stosunek do państwa* – myśl ta stała się przewodnią w założeniach programowo-organizacyjnych nauczania i wychowania reformowanej szkoły[19]. Oczekiwany ideał obywatela – Polaka, określano jako: sanacyjny program „przebudowy psychiki narodu”, zmiany „duszy narodu”, wychowania „nowego człowieka” czy „przebudowy patriotyzmu”. Koncepcja ta miała zmienić sposób myślenia społeczeństwa o państwie i jego roli oraz przekonać do faktu istnienia (...) *niepodległej Polski i to wspólnej Polski rządzonej przez sanację*[20]. Sam Józef Piłsudski w odniesieniu do szkolnictwa mniejszości narodowych, był zdania, iż należy forsować szkołę polską, utrakwizując jedynie szkoły mniejszościowe, a niekoniecznie polskie[27]. Taki model wychowania nie w pełni odpowiadał sytuacji narodowościowej w Rzeczypospolitej. Aczkolwiek lata 1928-1930 i tak stanowiły swoistą „odwilż” w porównaniu do okresu „szowinistycznego nacjonalizmu” krytykowanej przez sanację – endecji. Warto w tym miejscu podkreślić, że polityka oświatowa wobec mniejszości w okresie międzywojennym była procesem zmiennym w czasie i

zależnym od wielu czynników politycznych[29]. Po 1926 r. najczęściej obieraną strategią polityczną w tym względzie, była ta, dążąca do pacyfikacji nastrojów w społeczeństwie. Sposobem sanacji na złagodzenie podziałów wewnętrznych zarówno na płaszczyźnie narodowościowej, politycznej oraz społecznej miało być dążenie do unitaryzmu społecznego realizowanego przez tzw. wychowanie państwowe[30]. W tej formule kształcenia skupionego wokół osi programowej „Polska i jej kultura”, podkreślano również potrzebę wzbudzania w młodzieży polskiej zainteresowania kulturą mniejszości narodowych i wpajania poszanowania dla niej. W celu lepszego zrozumienia potrzeby współżycia z mniejszościami w obrębie jednego państwa zobowiązano nauczycieli do szerszego omawiania tematów z historii Polski z uwzględnieniem treści niepolskich, oczywiście w zależności od środowiska szkolnego[32]. Autorzy nowych programów szkolnych podkreślali, że treści nauczania nie są sprzeczne z rozwojem kultury mniejszości narodowych. Według czołowych pedagogów kultury Sergiusza Hassena i Bogdana Nawroczyńskiego podstawy programowe zmierzały do zbliżenia młodzieży polskiej do dziejów i kultury mniejszości narodowych oraz wyrabiały gotowość do obywatelskiej współpracy z mniejszościami w ramach wspólnego państwa. Natomiast dzieci i młodzież niepolska, szczególnie słowiańska, poprzez poznanie kultury polskiej miały wynieść ze szkoły szacunek do języka polskiego oraz przekonanie o wspólnej tradycji i historii. Realizowane treści miały umocnić w mniejszościach narodowych poczucie przynależności państwowej i odpowiedzialności obywatelskiej zgodnie z programem asymilacji państwowej[18,13,14].

Najczęściej jednak mniejszości narodowe, w tym ukraińska ze swoją czołową przedstawicielką, posłanką Mileną Rudnicką, krytycznie odnosiły się do założeń reformy oświatowej. Przede wszystkim obawiano się nowej ideologii wychowawczej. Z ich punktu widzenia bowiem wychowanie państwowe było tożsame z wychowaniem narodowym. Wskazywano, iż ustawa pomija sprawę szkół mniejszościowych. Reformę ustroju postrzegano jako skrajnie unifikacyjną, ignorującą fakt zamieszkiwania na terenach Rzeczypospolitej innych nacji. Według wspomnianej Mileny Rudnickiej (...) *doktryna ta w stosunku do społeczeństwa ukraińskiego połączona ze skrajnym etatyzmem i zupełnym wyeliminowaniem czynnika społecznego nie oznacza nic innego, jak usiłowanie odebrania nam wszelkiego wpływu na wychowanie nowych pokoleń i wtłoczenia młodzieży ukraińskiej w ramy obcego systemu wychowawczego w celu wydarcia z duszy tej młodzieży ideałów narodowych* [23, 21]. W takiej sytuacji społeczność

ukraińska swojej szansy upatrywała w szkolnictwie prywatnym. Szczególnie, że aktywność władz polskich, koncentrowała się głównie na budowaniu publicznej oświaty, póki co nieograniczającej funkcjonowania placówek prywatnych.

UKRAIŃSKIE SZKOLNICTWO PRYWATNE W KONTEKŚCIE USTAWY O PRYWATNYCH SZKOŁACH ORAZ ZAKŁADACH NAUKOWYCH I WYCHOWAWCZYCH Z DNIA 11 MARCA 1932 ROKU

Szkoły prywatne dla (...)dzieci niepolskich narodowości w Rzeczypospolitej z wykładowym językiem macierzystym, mogą być zakładane na tych samych warunkach, co szkoły prywatne z językiem wykładowym polskim – brzmiały słowa art. 1 ustawy Grabskiego z 1924 r. [6]. Z tej prawnej możliwości korzystała też mniejszość ukraińska, wykazująca szczególną aktywność na tym polu. Do stopniowego wzrostu ukraińskiego szkolnictwa prywatnego, uważanego za ostoję wychowania narodowego, znacząco przyczyniło się wspomniane przekształcanie publicznych szkół z ukraińskim językiem nauczania na szkoły utrakwistyczne. Najczęściej prywatne placówki otwierane były przez ukraińskie towarzystwa i organizacje kulturalno-oświatowe. Na terenie Galicji Wschodniej prężnie działały zwłaszcza dwie: „Proświta” i „Ridna Szkoła”, ta ostatnia pozostająca pod wpływem UNDO (Ukraińskie Zjednoczenie Narodowo-Demokratyczne), patronowała większości szkół prywatnych. Utrzymywała się ze składek społeczeństwa, prowadziła szkoły powszechne, średnie, zawodowe, a także przedszkola oraz tzw. lekcje zbiorowe, organizowane dla dzieci, dla których nie można było zorganizować szkoły ukraińskiej. W roku szkolnym 1925/26 na terenie Rzeczypospolitej działało 21 prywatnych szkół powszechnych z ukraińskim językiem nauczania, w 1930/31 – 34, w 1936/37 – 41, w tym 33 pod auspicjami „Ridnoj Szkoły” [9]. Liczba placówek w porównaniu np. z niemieckimi – 246, wydaje się być znikoma, a pamiętać należy, że mniejszość ukraińska należała do tych najliczniejszych. W roku 1937/1938 istniało 41 prywatnych i 420 szkół powszechnych z ukraińskim językiem nauczania oraz 4 prywatne i 3 060 publicznych szkół utrakwistycznych. Natomiast po reformie wzrosła jedynie liczba ukraińskich szkół zawodowych z 7 do 16.

Towarzystwo „Ridnoj Szkoły” w 1932 r., oprócz 33 szkół powszechnych, prowadziło jeszcze: 13 średnich, 7 zawodowych i 131 ogrodów dziecięcych [18]. Te ostatnie cieszyły się największym zainteresowaniem, ich liczba w 1938 r. wzrosła do 605 placówek z ponad 20 tysiącami dzieci korzystających z ich opieki.

Działalność oświatowa „Ridnoj Szkoły” w latach 1932-1938

Lata	Ogrody dziecięce		Szkoły powszechne		Lekcje zbiorowe*		Szkoły średnie		Szkoły zawodowe
	zakłady	dzieci	szkoły	uczniowie	punkty	uczniowie	szkoły	uczniowie	szkoły
1932	131	5 240	33	5 542	26	1 040	13	1 457	7
1935	401	15 556	33	5 426	13	118	12	1 835	11
1938	605	22 094	33	6 008	–	–	12	2 499	16

*Lekcje zbiorowe prowadzone były dla dzieci w wieku szkolnym, dla których nie można było założyć szkoły ukraińskiej

– brak danych

Źródło: [18].

Liczba szkół prowadzonych przez towarzystwo przez cały okres międzywojenny nie ulegała tak widocznym i poważniejszym wahaniom, rosła natomiast liczba uczęszczających do nich uczniów, szczególnie w szkołach średnich, z około 1500 w roku szkolnym 1923/24 liczba ta wzrosła do 2 tysięcy w 1925/27 [8]. W kolejnych latach statystyki nie są już tak optymistyczne.

Uczniowie gimnazjalni „Ridnoj Szkoły” w latach 1923-1934

Rok szkolny	Liczba uczniów	Liczba klas	Liczebność klas
1923/1924	1526	45	39,1
1924/1925	1868	53	35,2
1925/1926	2003	61	32,8
1926/1927	1998	68	29,4
1927/1928	1936	69	28,1
1928/1929	1866	69	27,0
1929/1930	1775	70	25,4
1930/1931	1657	70	23,7
1931/1932	1419	72	19,7
1932/1933	1596	76	21,0
1933/1934	1525	70	21,8

Źródło: [18].

Pracę oświatową towarzystw, szczególnie tych borykających się z trudnościami finansowymi, utrudniła *ustawa o prywatnych szkołach oraz zakładach naukowych i wychowawczych z dnia 11 marca 1932 roku*[7]. Jej postanowienia wpłynęły szczególnie na funkcjonowanie szkolnictwa mniejszościowego. Ograniczały bowiem możliwość powstawania szkół nie mających wystarczających podstaw materialnych, a do takich należały w większości szkoły mniejszości ukraińskiej, prowadzone przez „Ridnoj Szkoły”. Istniejące dzięki ofiarności społeczeństwa, nie mogły zagwarantować stałego zabezpieczenia środków na utrzymanie. Szczególne wzburzenie pośród posłów reprezentujących mniejszości narodowe wywołał zapis postanawiający, iż: (...) *w dziedzinie szkolnictwa należy zostawić mniejszościom rzeczywiście pełne prawo zakładania i utrzymywania szkół kosztem własnym, a rola państwa musi być sprowadzona do kontroli i do nadzoru nad tym szkolnictwem, nadzoru takiego, który by Państwu gwarantował, iż stosunek tych szkół do Państwa będzie lojalny*[7]. Cytowana już posłanka Rudnicka wyraziła przekonanie, że przepisy legislacyjne prowadzą do (...) *zniszczenia wszelkiej mniejszościowej szkoły niezależnej także prywatnej. [...] Chodzi o to aby przepędzić z ukraińskiej szkoły, utrzymywanej wysiłkiem i kosztem społeczeństwa ukraińskiego ducha narodowego, wytepić także i w tej prywatnej szkole wszelki kult odrębności narodowej. Oczywiście są dążenia ażeby policyjnym systemem zdeprawować, zdemoralizować ukraińskie prywatne szkolnictwo, ażeby wykopać przepaść pomiędzy starszym i młodszym pokoleniem, wychowawcą a młodzieżą* [24]. W swych założeniach ustawa ta silnie uzależniła szkolnictwo prywatne od władz szkolnych wzmagając kontrolę pod względem dydaktycznym, wychowawczym i personalnym. Pracownicy szkół niepublicznych stali się najbardziej uzależnioną od państwa kategorią pracowników prywatnych. Paradoksalnie wymagania w stosunku do nich były większe niż do pracowników szkół publicznych. Zapewne najtrudniejszym było sprostanie nowym wymogom i procedurom, a przede wszystkim tzw. świadectwu lojalności. Wielu badaczy jest zdania, że terenowe władze szkolne oraz władze administracji ogólnej wyzyskiwały częstokroć przepisy ustawy dla celowego ograniczania rozwoju prywatnego szkolnictwa mniejszości, często odmawiały wydania świadectwa absolwentom seminarium nauczycielskiego zamierzającym podjąć pracę w szkole ukraińskiej. Działacze „Ridnoj Szkoły” wielokrotnie protestowali przeciwko podobnym sytuacjom i ustawowym ograniczeniom szkolnictwa ukraińskiego. W deklaracji w 1933 r. czytamy, że *Walny Zjazd protestuje [...] przeciwko odmawianiu nauczycielom*

prawa nauczania w ukraińskich szkołach prywatnych pod płaszczykiem nieprzyznawania im lojalności, lub nawet bez tego oraz przeciwko tendencjom do bezpodstawnego oceniania użyteczności budynków ukraińskich szkół prywatnych, podobne bowiem praktyki uniemożliwiają prowadzenie szkolnictwa prywatnego [12, 18].

Wprowadzenie ustawy o szkolnictwie prywatnym faktycznie przyczyniło się do znacznego utrudnienia i ograniczenia pracy placówek oświatowych, ale fakt ten nie potwierdza w całości tezy, że ustawa ta była skierowana specjalnie przeciwko szkolnictwu mniejszościowemu. Rzeczywiście w jej wyniku likwidowano szkoły najsłabsze, „niewydolne” finansowo, ale wszystkie te działania miały raczej służyć większej centralizacji procesu kształcenia, a zwłaszcza wychowania, tak aby realizować cele ponadnarodowej integracji społecznej. W interesie państwa leżało zatem poddanie większej kontroli oświaty niepublicznej, bo sprzyjało to (...) *ideologii wychowania obywatela – lojalnego Państwu i nienagannego pod względem moralnym [7].*

ZAKOŃCZENIE

Okres międzywojenny nie był sprzyjający dla rozwoju kultury i szkolnictwa mniejszości narodowych, a w szczególności ukraińskiej. O polityce oświatowej II Rzeczypospolitej, mającej niewątpliwie wpływ na stosunek do ludności niepolskiej, decydowały idee i koncepcje wychowawcze znajdujące odzwierciedlenie w reformach szkolnych tegoż okresu. Początkowo do 1926 r., można mówić o wychowaniu narodowym, w którym przeważały tendencje nacjonalistyczne. Naród definiowano jako wspólnotę etniczną posiadającą własne cele niekoniecznie uwzględniające autonomię mniejszości narodowych. Od przewrotu majowego do roku 1935 istotą polityki narodowościowej i oświatowej stało się wychowanie państwowe wspierane hasłami asymilacji państwowej i sanacji. Wyrażano opinię, że społeczeństwo mniejszości należy zjednywać dla państwa polskiego i jego kultury. W następnych latach władze polskie starały się realizować koncepcje asymilacji państwowej ewoluującej w kierunku umacniania polskości. Wobec coraz realniejszego zagrożenia wojną wychowanie państwowe zaczęto osadzać na podstawach wychowania narodowego, przyjmując kierunek wychowania obywatelsko-narodowego. Wszystkie te koncepcje wychowawcze obecne w polityce oświatowej miały na celu zaszczepienie młodzieży ukraińskiej polskiej świadomości narodowej. Jednocześnie poprzez zamykanie szkół ukraińskich, przekształcanie w dwujęzyczne, ograniczenia w zakładaniu

prywatnych placówek oświatowych, sprowadzanie nauczycieli z „rdzennie polskich terenów” próbowano utrzymać ład i bezpieczeństwo wewnętrzne.

W realiach wprowadzania przez władze polskie wszelkiego rodzaju ustawowych ograniczeń i restrykcji wobec ludności ukraińskiej, zdecydowanie łatwiej było jej podtrzymać odrębność narodową w dużych środowiskach w Galicji i Małopolsce, niż np. na wspomnianej Lubelszczyźnie. Tamtejsza społeczność ukraińska była bardzo rozdrobniona, ze zbyt szczupłą elitą intelektualną, która mogłaby świadomie decydować o charakterze i rozmiarach życia społecznego, kulturalnego czy oświatowego, fundamentów tożsamości narodowej.

BIBLIOGRAFIA

1. Araszkiwicz F. *Wychowanie obywatelskie w Drugiej Rzeczypospolitej*, w: „Wychowanie Obywatelskie” 1971 nr 5.
2. Brzeziński F. *Prawa mniejszości Komentarz do Traktatu z dn. 28 czerwca 1919 r. pomiędzy Polską a Głównymi Mocarstwami*, Warszawa, 1920.
3. Chałupczak H., Browarek T. *Mniejszości narodowe w Polsce 1918-1995*, Lublin, 2000.
4. Chojnacki A. *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921-1939*, Wrocław, 1979.
5. Czech M. *Ukraińcy w Polsce*, Warszawa, 1993.
6. Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego” [dalej: Dz. Urz. MWRiOP] 1924, nr 15, poz. 153.
7. Dz. Urz. MWRiOP 1932, nr 33, poz. 342, 343.
8. Falski M. *Atlas szkolnictwa średniego ogólnokształcącego*, Warszawa, 1939
9. Gumuła T. Majewski S., *Prywatne szkolnictwo średnie ogólnokształcące w Drugiej Rzeczypospolitej – organizacja i zasięg społecznego oddziaływania*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1994, nr 36, s. 111-150.
10. Iwonicki M. *Ukraińcy, Białorusini, Rusini, Niemcy w Polsce w latach 1918-1939*, Siedlce, 1993.
11. Kissinger H. *Dyplomacja*, Warszawa, 1996.
12. Kuźmowycz W. „Diło” „Oświata i Wychowania”, 1934, nr 1/2.
13. Magiera E. *Problem mniejszości narodowych w jędrzejewiczowskiej reformie programu historii dla szkół powszechnych w okresie międzywojennym*, [w:] *Rola mniejszości narodowych w kulturze i oś-wiacie polskiej w latach 1700-1939*, red. A. Bilewicz, S. Walasek, Wrocław, 1998.
14. Magiera E. *Wychowanie państwowe w szkolnictwie powszechnym Drugiej Rzeczypospolitej*, Szczecin, 2003.
15. Majchrzyk-Mikuła J. *Z problematyki szkolnictwa powszechnego mniejszości ukraińskiej zamieszkującej Lubelszczyznę w II Rzeczypospolitej*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Pedagogika” 2014, t. XXIII
16. *Mały rocznik statystyczny*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, 1935-1939.
17. Mauersberg S. *Szkolnictwo dla mniejszości narodowych*, [w:] *Historia wychowania wiek XX*, red. J. Miąso, Warszawa, 1981.
18. Mauersberg S. *Szkolnictwo powszechne dla mniejszości narodowych w Polsce w latach 1918-1939*, Wrocław – Warszawa – Kraków, 1968.

19. Piotrkiewicz T. *Kwestia ukraińska w Polsce w koncepcjach piłsudczyzny 1926-1930*, Warszawa, 1981.
20. Radziwiłł A. *Ideologia wychowawcza sanacji i jej odbicie w polityce szkolnej w latach 1926-1939*, „Kwartalnik Pedagogiczny” R. 59, nr 1/2 (2014).
21. Sadowska J. *Ku szkole na miarę Drugiej Rzeczypospolitej. Geneza, założenia i realizacja reformy Jędrzejewiczowskiej*, Białystok, 2001.
22. Skaradziński B. *Białorusini, Litwini, Ukraińcy*, Białystok 1990
23. Sprawozdanie stenograficzne z 61 pos. Sejmu z dn. 26 lutego, 1932r.
24. Sprawozdanie stenograficzne z 62 pos. Sejmu z dn. 27 lutego, 1932 r.
25. *Statystyka szkolnictwa*, Warszawa, 1936/37.
26. Syrnyk M. *Ukraińcy w Polsce 1918-1939. Oświata i szkolnictwo*, Warszawa, 1996.
27. Świtalski K. *Organizacja władz szkolnych i szkolnictwa wszystkich stopni w Polsce Odrodzonej*, Lwów, 1929.
28. *W kręgu kultury ukraińskiej*, red. W. Pilat, Olsztyn, 1991.
29. Wid T. *Polesie w okresie rządów pomajowych*, Brześć, 1928.
30. Wróblewska U. *Polityka oświatowa państwa polskiego wobec mniejszości narodowych, grup etnicznych i wyznaniowych zamieszkujących Kresy Wschodnie w II RP*, „Nauka” 2011 nr 2, s. 109-124
31. Wróblewska U., Torzecki R. *Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923-1929*, Kraków, 1989.
32. Zdrojewski E. *Zagadnienia wychowania państwowego młodzieży niepolskiej*, „Zrąb”, 1933 nr 15.